

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАД СВІДКІВ ЄГОВИ У ЗВІТАХ УПОВНОВАЖЕНОГО РАДИ У СПРАВАХ РЕЛІГІЙНИХ КУЛЬТІВ ПО ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1946 – 1953 РР.)

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри археології, етнології та культурології,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: jurij.danilec@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID: 56032318300

Web of Science ResearcherID: P-6617-2017

<https://orcid.org/0000-0003-0592-3907>

У статті на основі звітів уповноваженого Ради у справах релігійних культів по Закарпатській області досліджується діяльність громад Свідків Єгови в часи сталінського тоталітарного режиму. Опрацьовані документи зберігаються в фондах Державного архіву Закарпатської області та переважно залишилися поза увагою дослідників. З Києва та Москви перед обласним уповноваженим Ради ставилися завдання про детальне вивчення єговістів та максимальне обмеження їхньої діяльності. Хронологічний аналіз документів свідчить про те, що радянські чиновники, які відповідали за питання релігії та культів, поверхово орієнтувалися в особливостях регіону, не володіли інформацією про кількість громад Свідків Єгови, не орієнтувалися в особливостях культу та періодизації виникнення цього напрямку в області. Уповноважений намагався виявити кількість вірників в населених пунктах, місця проведення молитовних зібрань, ставлення до радянських перетворень, таких як колективізація, паспортизація, соціальна політика. У звітах йдеться, що єговісти не бажали брати участь у заходах радянської влади, ігнорували вибори, не бажали служити в Червоній армії, забороняли дітям відвідувати школу. Нам вдалося виявити окремі факти того, що уповноважений передавав виявлену інформацію про єговістів органам Міністерства державної безпеки, котре використовувало матеріали для репресій та заслання активістів і рядових вірників. Активізація вивчення Свідків Єгови обласним уповноваженим збігалася з проведенням виборів до союзних та місцевих органів влади. Крім репресій серед єговістів проводилися лекції, їх намагалися залучати до культурно-масової роботи. У статті наведено відомості про те, що Свідки Єгови почали застосовувати конспіративні квартири для зібрань, пристосовувалися до тиску радянської системи, погоджувалися на незначні примирення з совістю задля виживання і збереження громад.

Ключові слова: Свідки Єгови, Закарпаття, звіти, Рада у справах релігійних культів, переслідування, політика.

Постановка проблеми. Після включення Закарпаття до складу СРСР у краї почалося впровадження радянського законодавства про культу. Контроль за діяльністю релігійних громад виконувався через Раду у справах Російської православної церкви та Раду у справах релігійних культів. Вони діяли при Раді Міністрів СРСР та мали свої представництва на рівні всіх республік та обласних центрів. На чолі цих органів були так звані уповноважені, які прирівнювалися до керівників відділів. Крім греко-католицької, православної, реформатської, римо-католицької церков у Закарпатті діяло чимало релігійних культів, які за радянським законодавством вважалися забороненими. Їх звинувачували у зв'язках з «англо-американською воячиною» та в антирадянській діяльності. Свідки Єгови відносилися саме до такого релігійного напрямку, який радянська влада хотіла винищити. Діяльність цієї християнської конфесії на Закарпатті не достатньо досліджена в історіографії.

Метою даної публікації є заповнення «білих плям» в історії життя єговістських громад на Закарпатті в роки сталінського тоталітаризму. Автор ставить перед собою завдання проаналізувати змістовне наповнення звітів уповноваженого Ради у справах релігійних культів по Закарпатській області про Свідків Єгови,

показати регіональну політику влади щодо громад та окремих місіонерів, розкрити сюжети повсякденного життя єговістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальну характеристику репресивної політики проти Свідків Єгови в УРСР подано у монографії Віктора Войналовича [Войналович, 2005]. Переслідування єговістів на Закарпатті вивчали Омелян Довганич та Олексій Хланта [Довганич, Хланта, 1999], Михайло Делеган [Делеган, 1996]. Вони проаналізували окремі кримінальні справи проти активних учасників громад, які були засуджені в 1947 – 1960-х рр. М. Делеган зазначає, що проти Свідків Єгови застосовувались статті політичного характеру, тому значна частина вироків була на 25 років виправно-трудових таборів та 5 років позбавлення прав й конфіскації належного їм майна [Делеган, 1996, с. 426]. Оксана Лешко в окремій статті побіжно характеризує повоєнне життя Свідків Єгови серед інших нових протестантських напрямків [Лешко, 2012]. Костянтин Бережко зазначає, що єговісти із Закарпаття теж підлягали виселенню за планом 1951 р. Позаяк депортація тут не відбулася, область стала операційною базою, де нелегально друкувалася релігійна література для всього СРСР [Бережко, 2011, с. 263]. У праці О. Довганича та

О. Хланти, а також в об'ємному збірнику під редакцією Олексія Корсуна [Посилення політичних репресій..., 2016], подано ряд документів із кримінальних справ засуджених Свідків Єгови.

Виклад основного матеріалу. Уповноважений Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по УРСР Петро Вільховий 9 грудня 1946 р. інструктував Закарпатського обласного уповноваженого Сергія Ляміна-Агафонова (призначений на посаду 28 жовтня того ж року), як правильно працювати з протестантськими громадами Закарпаття. Переважна більшість листування, в тому числі і звіти, проходили під грифом «секретно» чи «суворо секретно». Серед цілого ряду церков та деномінацій в області згадуються і Свідки Єгови. За словами київського чиновника, «у зв'язку з підготовкою до виборів в Верховну Раду УРСР – мати на увазі, що підніме голову сектантське підпілля: адвентисти-реформісти, «Свідки бога Єгови». «Свідки бога Єгови» самі найворожіші для радянської влади. Це реакційні «мракобіси» й треба допомогти відповідним органам викрити їх дислокацію, викрити їх керівників. За нашими неточними даними «Свідків бога Єгови» є в с. Ракошино Мукачів. окр. – 50 осіб, керівник Чечур Петро, с. Грушово Тячівської окр. – 50 осіб, керівник невідомий. Нижня Апша – біля 300 осіб, керівник Шелевер. Біла Церква – біля 200 осіб – керівник невідомий. Ганичі Тячівської окр. – 50 осіб, керує Фера М., Солотвино – 30 осіб, керує Тельняк М. Серне Берегівської окр. біля 100 осіб. Є вони і в Лавках, Бобовищі, Хусті (керівник Бисарянин І. Г.). Про цю секту всі відомості передайте одразу органам Міністерства державної безпеки для вжиття відповідних заходів. Майте на увазі, що під час виборів в Верховну Раду СРСР ці сектанти не брали участі в голосуванні, виступали з контрреволюційною агітацією тощо» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 1, спр. 18, арк. 45].

Стосовно рекомендації із Києва щодо співпраці з репресивними органами не довелося довго чекати. Вже 23 січня 1947 р. уповноважений повідомляє начальника Закарпатського обласного управління Міністерства державної безпеки про діяльність в Ужгороді «антидержавної релігійної сектантської організації» Свідків Єгови, котра складається з 10 осіб. Інформувалося про збір вірників кожної неділі на приватних квартирах, зокрема за адресою вул. Минайська 130 в Андрія Боднаря. «Як мені стало відомо – писав уповноважений, – ці особи в цей час отримують нелегально журнали із Румунії, котрі приносять до Ужгороду якийсь «брат» Гейза із села Ракошино Мукачівського округу» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 1, спр. 40, арк. 20].

Наступник С. Ляміна-Агафонова – Михайло Распутько, що заступив на посаду наприкінці 1947 р., продовжив адміністрування релігійних культів. 28 лютого 1950 р.¹ він надсилає до Києва план заходів, які проводяться уповноваженим Ради по справах релігійних культів по Закарпатській області у зв'язку з підготовкою і проведенням виборів до Верховної Ради СРСР. У документі серед усього іншого згадуються

Свідки Єгови. Зокрема, до 5 березня 1950 р. М. Распутько планував: 1) виїхати в Рахівський та Тячівський округи та «більш детально вивчити ізувірські дії «єговістів»; 2) «ознайомити радянський партійний актив з ізувірською діяльністю католицької реакції, сектантів «єговістів» та «п'ятидесятників» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 5, спр. 37, арк. 47].

У цьому контексті слід згадати листа голови Закарпатського облвиконкому Івана Туряниці від 4 березня 1950 р. на адресу голів виконкомів окружних Рад депутатів трудящих. До інструкції додавався список зареєстрованих релігійних громад у кожному окрузі. І. Туряниця звертав увагу на те, що всі інші «релігійні секти та об'єднання» реєструватися не будуть. «Треба мати на увазі, що такі секти, як «єговісти» (покаїти) ... виступають проти носіння зброї, вони виховують своїх вірників в непокорі органам радянської влади, немала їх частина (в селах Діброва Тячівського округу, Біла Церква Рахівського округу, В. Лучки Мукачівського округу і т.д.) ухилялася від участі у виборах органів влади». Автор листа вимагав проінструктувати уповноважених по виборах, посилити масово-політичну роботу в тих селах де проживали Свідки Єгови та домогтися участі й залучення максимальної кількості виборців [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 5, спр. 37, арк. 48].

Нашу увагу привернув ще один директивний лист голови облвиконкому від 28 жовтня 1950 р. на ім'я голів Рахівського, Тячівського, Севлюського, Хустського, Іршавського та Свалявського окружних виконкомів. І. Туряниця звертав увагу на діяльність в окремих селах згаданих округів «релігійних сект»: «вільних християн», «реформістів суботників», «єговістів» та «п'ятидесятників-трясунів», «які не реєструються і прав на діяльність не мають, тому необхідно домогтися, щоб їх діяльність була припинена». У документі наведено п'ять пунктів, котрі рекомендувалося втілити у життя в найближчі строки:

«1. Зобов'язати голів сільських Рад депутатів трудящих слідкувати за тим, які релігійні секти діють на території села і проводити їхній облік.

2. Запропонуйте керівникам культпросвітустанов в тих селах, де маються сектанти, налагодити систематичне читання лекцій і доповідей на науково-просвітницькі та політичні теми. Для цієї мети виділити кращих лекторів і доповідачів.

3. Ви або Ваш заступник практикуйте виклик до себе на прийом керівників сект і осіб, які надають приміщення для проведення зібрань сект. Поясніть їм, що вони не мають права проводити зібрання сект і що їхні дії повинні бути припинені.

4. Якщо зібрання сект будуть продовжуватися, повторно викличте тих же осіб і поясніть їм, що якщо вони не припинять проводити зібрання сект, то керівники сект і особи, які надають приміщення під зібрання, будуть притягнуті до обкладення податком на прибуток. Одночасно дайте вказівку окрфінвідділу притягнути до сплати податку на прибуток керівний склад сект і осіб, які надають приміщення для проведення зібрань на основі 19 статті «Закону про

¹ У звітах за 1948 р. та 1949 р. відсутні відомості по досліджуваним нами темі.

оподаткування населення».

5. У випадку, якщо після обкладення податком на прибуток, діяльність якої-небудь секти не припиниться, піддавайте штраф керівників сект за порушення суспільного порядку та тиші. При проведенні даного міроприємства майте на увазі, що мова йде про боротьбу з релігійними забобонами й тому під час прийому керівників сект і вірників необхідно дотримуватися особливої ввічливості та тактовності» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 5, спр. 37, арк. 165].

Наприкінці документу зазначалося, що «деякі сектанти («єговісти» і частина інших) зобов'язують своїх одновірців не брати участі у виборах органів державної влади. Внаслідок чого, роботу по виконанні даного завдання починайте проводити негайно з пунктів 1, 2 та 3, наступні ж міроприємства після виборів у місцеві Ради депутатів трудящих» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 5, спр. 37, арк. 165]. Дана інструкція підлягала поверненню з округів до 1 січня 1951 р.

У звіті уповноваженого за 1 квартал 1950 р. у розділі «Секти», звертається увага на співпрацю з керівництвом області та зацікавленими органами щодо успішного залучення Свідків Єгови та інших неопротестантських напрямків до виборів у Верховну Раду СРСР. За словами М. Распутька, тільки в с. Біла Церква та Діброва були групи єговістів, які намагалися ухилитися від участі у виборах. Однак «після проведення масово-роз'яснювальної роботи вони взяли участь у виборах». Аналогічні випадки зустрічалися також в інших населених пунктах, назву яких уповноважений не вказує у звіті. У документі також згадуються окремі випадки відмови в 1950 р. від постановки на військовий облік із релігійних міркувань. Ряд осіб через ці дії були притягнуті прокуратурою до відповідальності. Підсумовуючи М. Распутько зазначав: «питання постановки боротьби з діями ізувірських сект місцями дещо покращилося», завдяки більш активній діяльності фінансових та адміністративних органів [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 5, спр. 37, арк. 78].

У плані на третій квартал 1950 р. уповноважений знов ставить перед собою завдання, які стосувалися Свідків Єгови та інших заборонених релігійних культів. М. Распутько планував не пізніше 1 вересня запросити відомості через окружні Ради депутатів щодо реакції «бузувірських сектантів на Звернення Постійного Комітету Всесвітнього конгресу прихильників миру». Для вивчення діяльності громад чиновник ставив перед собою завдання побувати в с. Біла Церква, с. Верхнє Водяне Рахівського округу та в с. Діброва та с. Грушево Тячівського округу. Крім того, уповноважений прагнув «зібрати відомості різним шляхом з інших сіл» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 5, спр. 37, арк. 118–119]. У плані на четвертий квартал 1950 р. Свідки Єгови знову згадуються серед пріоритетних на вивчення «в явковому порядку» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 5, спр. 37, арк. 159]. Чиновник ставить перед собою завдання здійснити перевірку у двох округах, як виконуються вказівки облвиконкому про заборону діяльності релігійних сектантських груп [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 23].

У звіті за четвертий квартал 1950 р. наводяться узагальнювальні статистичні дані про Свідків Єгови на

Закарпатті, їхня кількість окреслена в 800 вірників [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 18]. Характеризуючи функціонування єговістів та інших заборонених в СРСР неопротестантів, М. Распутько переконував, що їхня діяльність обмежувалася тими населеними пунктами, де вони мали прихильників в довоєнний період. З його слів, «під час чехословацько-буржуазного режиму...», «англо-американські, німецькі та угорські шпигуни, з євангелієм в руках насаджували свої опорні пункти. Після визволення Закарпаття, вони скористалися тим, що деяка частина низових робітників не правильно зрозуміла нашу Радянську конституцію в частині свободи совісті, зайняли у питаннях релігії нейтралітет і зараз ще численні, навіть голови Окрвиконкомів говорять – «та що, хіба і релігією ми повинні займатися», а голови сільрад в абсолютній більшості заявляють «в релігію втручатися не буду», і ось в селах різні релігійні нелегали – єговісти, п'ятидесятники, реформістсько-суботники, ведуть свою ворожу роботу». Уповноважений звинувачував перелічені вище напрямки у відмові від призову до радянської армії, відмові від участі в політичній діяльності, перевиконанні планів і тд. «Голови місцевої влади таких людей терпіли» – підсумовує М. Распутько [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 19].

У звіті також згадуються інструктивні листи І. Туряниці головам окрвиконкомів та дається їм позитивна оцінка. Нібито після проведення окреслених заходів деяка частина цілих груп припинила своє існування, а окремі вірники закінчили відвідувати зібрання тих груп, котрі залишилися. М. Распутько наводив як приклад громаду єговістів в с. Біла Церква, яка складалася приблизно з 300 осіб, котрі збиралися в різних частинах населеного пункту. Станом на початок 1951 р. у зібраннях брало участь нібито не більше 20–30 чоловік, переважно релігійний актив єговістів [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 20]. Як на нашу думку, уповноважений видавав бажане за дійсне. У тому ж звіті він ніби виправдовуючись заявляв, що на кількість учасників у молитовних зібраннях впливає і сезонність. Влітку учасників завжди було більше, коли проводилися хрещення і робилися масові виходи до річок. Взимку навпаки, релігійне підпілля проводило глибоку індивідуальну роботу. Щоб звести нанівець таку практику уповноважений рекомендував особливу увагу звертати на місіонерів, котрі їздили з одного села в інше та «вербували нових вірників» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 21]. Додаткові відомості про життя Свідків Єгови в Закарпатській області уповноважений подав в інформаційному звіті за 1 квартал 1951 р. (див. додаток 1). Зокрема, йому вдалося виявити факти про діяльність єговістів в селах Рівне (нині – Серне), Зняцево та Ракошино Мукачівського округу (не внесені до списку у додатку). У цих населених пунктах громади існували ще з 1920–1930 рр. та кількісно були не великими – відповідно: 60, 30 і 20 чол. Описуючи становище єговістів в с. Глибокий Потік на Тячівщині уповноважений звертав увагу на активну місіонерську роботу серед жінок громадянки Куца, яка проживала в будинку №49. Вона схиляла багатодітних матерів відмовлятися від отримання державної грошової допомоги по багатодітності. За

інформацією фінагента І. Штефури, в даному населеному пункті від фінансової допомоги в розмірі 4 тис. крб відмовилося три жінки [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 74]. Як показує аналіз звітів і планів за 1950 – 1951 рр. уповноважений систематичніше починає працювати з вивчення та діяльності Свідків Єгови. У плані на 2 квартал 1951 р. намічалися заходи з виявлення та ліквідації релігійного підпілля. Планувалося запрошувати на прийом до заступника голови облвиконкому керівника і по 2–3 вірників із 4 груп єговістів [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 79].

Всупереч тиску з боку радянської влади, громади функціонували. В інформаційному звіті за 2 квартал 1951 р. вказувалося, що Свідки Єгови «відкритих молитовних зібрань не проводять, але вони продовжують діяти». У селах Зняцево та Рівне Мукачівського округу, Біла Церква та Верхнє Водяне Рахівського округу, Грушово, Тарасівка, Діброва Тячівського округу зустрічалися окремі випадки відмови від підписки на державну позику, мотивуючи ці дії релігійними переконаннями [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 105]. Інформаційний звіт за 3 квартал 1951 р. містить більше відомостей про Свідків Єгови, ніж за попередні роки. М. Распутько звертав увагу на значні зміни в житті єговістів та п'ятидесятників. Була додатково виявлена група в с. Завидово Мукачівського округу, яка складалася з 30 сімей. Стільки ж родин проживало в сусідніх селах Яблуново, Станово та Гандеровиця. «Ці села – писав уповноважений, – знаходяться за 30 і більше кілометрів від Мукачева. У гористій місцевості, туди рідко потрапляють доповідачі й лектори, агітатори ж не обізнані у питаннях релігійної догматики цієї секти й часом не наслідуються і говорити на релігійні теми, побоюючись, що не дадуть відповіді на поставлені їм питання» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 124]. Чиновник критикував місцеві органи влади, звинувачуючи їх в недалекоглядності та неосвіченості в питанні шкідливості даної «секти». Нібито вони вважали єговістів ні чим більшим, як внутрішнім мимовільним явищем, не розуміючи, що вони є породженням імперіалістичних кіл Німеччини та Америки. Перепало й керівництву сільської Ради в с. Діброва Тячівського округу, яке нібито допускало відкриті зібрання єговістів, вважаючи це явище законним і що перешкоджати йому не можна.

Намагався М. Распутько проаналізувати й соціальний та освітній стан єговістів на Тячівщині. З його слів, «залучаються в цю секту найбільш відсталі в культурному плані люди, в селах: Діброва та Глибокий Потік, вірниками єговістами являються неграмотні люди із румунської національності, яких переконали про наближення кінця світу, вони ж при одноосібному сільському господарстві жили бідуючи і їм скоріше хотілося піти від цього важкого життя в інший світ» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 125].

Уповноваженому вдалося з'ясувати керівний склад Свідків Єгови у с. Підплеша Тячівського округу. Це були три жінки: удови Ганна Селич та Ганна Куцина, 25 річна Васирина Кубарич. Очолювала агітацію Г. Куцина. Вони проводили місіонерську роботу в Підплеші та сусідньому с. Тарасівка. Серед чоловіків проводив роботу Іван Кубарич, «який ніде не

працював, вважаючи себе хворим». У с. Ганичі було до 40 вірників Свідків Єгови, котрі під час проведення колективізації серед селян-одноосібників вели проти цього процесу агітацію. Понад 20 дворів станом на написання звіту так і залишалися не охопленими колгоспом. Кілька років переховувався від призову до радянської армії єговіст Михайло Фера. У вересні 1951 р. він та його прихильники із с. Ганичі в числі 8 осіб були засуджені. М. Распутько наводив також як приклад єговістів Петра Плиску та Михайла Перешня із с. Ганичі, які в 1949 р. були засуджені та відбували покарання за порушення паспортного режиму. Повернувшись із місць ув'язнення в 1951 р. вони отримали паспорти та вступили до колгоспу. На думку уповноваженого, проведених заходів в с. Ганичі можна було уникнути, якби місцеві органи влади не дозволяли єговістським проповідникам проводити релігійну роботу шляхом проведення молитовних зібрань. Він рекомендував партійним та комсомольським організаціям посилити науково-просвітницьку пропаганду та агітаційно-масову роботу [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, спр. 33, арк. 126].

Наприкінці 1951 р. репресії проти Свідків Єгови почали давати свої результати. У звіті за 4 квартал уповноважений зазначав, що єговісти, які проживали в селах Рахівського округу, «перестали проводити відкриті молитовні зібрання, тепер вони збираються на квартирах своїх вірників, котрі проживають в горах окремими будинками». В селах Діброва, Глибокий Потік, Ганичі та Тарасівка Тячівського округу після того, «як деякі єговістські проповідники, за кримінальні злочини були засуджені, бузувірська пропаганда єговістів значно ослабла» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 7, спр. 36, арк. 9].

В інформаційному звіті за 1 квартал 1952 р. уповноважений Ради переконував республіканський та союзний центр про зміну в тактиці діяльності Свідків Єгови. Вона полягала у згоді частини вірників на паспортизацію, вступ до колгоспу, сплату державних податків та підписку на державну позику, військово-облікові документи. На думку М. Распутька, ці кроки стали наслідком засудження вірників на різні строки ув'язнення. Описував чиновник також і випадки, коли колишні керівники єговістських груп допускали те, що раніше вони не робили, наприклад: палили або заявляли, що вони атеїсти, чи відвідували православну церкву. На думку уповноваженого, все це робилося з метою показати, що вони вже не єговісти, але нелегального вони продовжували керувати громадами [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 7, спр. 36, арк. 38]. «На даний час встановлено, – зазначав М. Распутько, – що єговістське керівництво продовжує отримувати директивні листи від своїх центрів, які знаходяться за межами СРСР. Це лишній раз підтверджує, що до єговістів, які проживають в нашій області, настав час застосувати до всіх без виключення строгі адміністративні міри, які застосовувалися в інших областях» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 7, спр. 36, арк. 39]. Таким чином, чиновник закликав до посилення репресивного тиску.

Хоча у звіті про єговістів подавалося досить багато інформації, саме ця частина документа викликала критику уповноваженого Ради у справах релігійних

культів при раді Міністрів СРСР по УРСР Петра Вільхового. 27 червня 1952 р. він звертав увагу на недостатньо підкріплений фактичний матеріал стосовно зміни тактики Свідків Єгови та вимагав зайнятися більш детальною розробкою цього питання. «Тільки при наявності такого роду фактичного міроприємства, ми будемо мати можливість використати його у своїх інформаціях на ім'я партійного радянського керівництва республіки» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 7, спр. 36, арк. 87].

Попри рекомендації з Києва зібрати додаткову інформацію про діяльність Свідків Єгови у звіті за 2 квартал 1952 р. про них майже не йшлося. Уповноважений в останньому абзаці лише зазначає, що для розширення цього питання йому необхідно виїхати на місце, особливо в Рахівський та Тячівський округи [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 7, спр. 36, арк. 99]. У звіті за 3 квартал того ж року наведено дійсно більш детальну інформацію про життя Свідків Єгови. М. Распутько зазначав, що єговісти перестали показувати навіть признаки свого існування. Він переконував, що вірники збираються в горах між селами Біла Церква та Середнє Водяне Рахівського округу, де проводять свої молитовні зібрання. Аналогічна ситуація спостерігалася в селах Діброва, Ганичі, Тарасівка, Глибокий Потік Тячівського округу. З меншою конспірацією діяли громади єговістів у селах Рівне, Завидово та Ракошино Мукачівського округу. Уповноважений пояснював це явище бездіяльністю місцевих органів влади, котрі «майже не перешкоджали їхнім діям» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 7, спр. 36, арк. 130]. «Єговісти почали отримувати паспорти та військові квитки, але їх до цього змушує режим прикордонної зони. Якщо ж перевірити хто з них чесно працює в колгоспі, хто відповідально виконує державні обов'язки, то таких виявиться дуже мало» – писав М. Распутько. У звіті знаходимо твердження, що єговісти стали акуратніші у виконанні державного обов'язку, з метою збереження себе для подальшої протинародної діяльності [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 7, спр. 36, арк. 130].

У звіті за 1 квартал 1953 р. подано інформацію про єговістську сім'ю Чаваргів із с. Люта Велико-бerezнянського округу. Глава родини та його старший син були засуджені за відмову отримувати військово-облікові документи. Дружина репресованого – Олена Чаварга залишилася з 5 дітьми шкільного віку. За словами уповноваженого, жінка ніде не працювала та не дозволяла дітям відвідувати школу. Крім того, вона більше ніж 5 років відмовлялася отримувати кошти за багатодітність. Сільська рада вносила кошти в ощадкасу на ім'я селянки, зібралось 32 тис. крб, які були повернуті в місцевий бюджет. Під час виборів у місцеві органи влади агітатори запрошували О. Чаваргу взяти участь у голосуванні, але вона у відповідь заявила: «я живу не в селі Люта, а в Віфлеємі та брати участь у виборах не буду». І в підсумку так і не відвідала сільську дільницю. З боку місцевих органів влади була зроблена спроба позбавити її права на виховання дітей. З цього питання Народний суд виніс відповідне рішення, але далі справа не пішла. М. Распутько розглядав як варіант передачі дітей на виховання рідній сестрі О. Чаварги, котра проживала в с. Черногорова того ж округу. Стосовно багатодітної

матері уповноважений пропонував вжити радикальні дії: «Чаваргу Олену відправити туди, де знаходиться її чоловік, без права повернення в Закарпатську область» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 8, спр. 25, арк. 46]. Він критикував місцеві органи влади, «які цього не зробили, почали, але справу до кінця не довели» та педагогічний колектив. Крім О. Чаварги в с. Люта проживало 10 єговістів, котрі, зі слів уповноваженого, взяли участь у голосуванні.

У «Вказівках до інформзвіту за перший квартал 1953 року» П. Вільховий звертає увагу на випадок у с. Люта. «По відношенню дітей єговіста Чаварга. Якщо дійсно дітей не пускають до школи та над ними знущуються паразитичні батьки, то необхідно через суд позбавити батьків права батьківства на дітей і цих дітей відправити на виховання в дитячий будинок МВС. По цьому питанні необхідне розпорядження виконкому» – інструктував республіканський уповноважений [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 8, спр. 25, арк. 59].

У звітах уповноваженого Ради за 2 та 3 квартал 1953 р. відсутня інформація про діяльність Свідків Єгови. У звіті за 4 квартал М. Распутько переконував, що після прийняття мір проти «антинародних дій єговістських проповідників, їхні організації помітно ослабли та активність зменшилася. Тепер тільки одиниці відмовляються отримувати паспорти, військові квитки, платити державні податки та постачання. Але багато колишніх єговістів ще залишаються в стороні від роботи в колгоспах і на підприємствах» [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 10, спр. 19, арк. 8–9]. Важливе спостереження у звіті стосовно відвідування єговістами молитовних зібрань в євангельських християн баптистів. Такі випадки уповноважений виявив у с. Тарасівка, Ганичі, Дубове. Щоправда, М. Распутько припускав, що можливо єговісти це роблять для маскування «свого дійсного обличчя». Натомість в с. Гать, Рівне, Ракошино і ряді інших сіл на Мукачівщині, в с. Біла Церква та Верхнє Водяне на Рахівщині, зі слів уповноваженого, Свідки Єгови й далі продовжували свою діяльність [ДАЗО, ф. р – 195, оп. 10, спр. 19, арк. 9].

Висновки. Таким чином, у звітах уповноваженого Ради у справах релігійних культів по Закарпатській області міститься цінна інформація про життя Свідків Єгови в 1946 – 1953 рр. Особливість подачі інформації характеризує державну політику проти релігійного культу в часи сталінського тоталітарного режиму. Детальний аналіз даного виду джерел дає можливість почерпнути важливі відомості про повсякденне життя громад, способи виживання в умовах тотального контролю, приклади пристосування задля порятунку вірян. У звітах виявлено інформацію про місцезнаходження громад єговістів, найбільш активні центри релігійного опору, імена місіонерів. Уповноважений Ради намагався обмежити діяльність Свідків Єгови, але йому це не вдалося. В окремих документах мимоволі згадуються приклади арештів та засуджень єговістів за порушення паспортного режиму чи військово обліку, відмову брати участь у колективізації чи інших заходах. Особлива увага центральної та регіональної влади приділялася саботажу єговістів під час виборів різних рівнів. Бойкот голосування призводив до переслідування

вірян та знаходив висвітлення у звітній документації. За рекомендацією республіканського керівництва обласний уповноважений тісно співпрацював з відповідними органами, передаючи інформацію для репресій проти найбільш активних релігійних діячів. Слід зазначити, що місцева влада з різних причин не

завжди виконувала вказівки щодо обмеження діяльності Свідків Єгови. Тому в цілому ряді населених пунктів до 1952 – 1953 рр. вони могли відносно вільно проводити молитовні зібрання, що викликало гостру критику уповноваженого у справах релігійних культів.

Додатки

Додаток 1. Список релігійних груп Свідків Єгови, діючих в Закарпатській області станом на 1 січня 1951 р.

№	Назва населеного пункту	Округ	Кількість вірників (прибл.), чол.
1	с. Біла Церква	Рахівський	30
2	с. Верхнє Водяне	-	106
3	с. Кобилецька Поляна	-	12
4	с. Солотвино	Тячівський -	15
6	с. Діброва		500
7	с. Глибокий Потік	-	100
8	с. Грушево	-	35
9	с. Тарасівка	-	12
10	с. Терново	-	9
11	с. Нересниця	-	10
12	с. Красношори	-	3
13	с. Тячів	-	15
14	с. Ганичі	-	5
15	с. Калини	-	16
16	с. Рокосово	Хустського	5
17	с. Великі Лучки	Мукачівського	8

Уповноважений Ради у справах релігійних культів по Закарпатській області

М. Распутько
ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, spr. 33, ark. 26.

Список використаних джерел

- Бережко, К., 2011. Переслідування свідків Єгови в післявоєнний період (1945 – 1951 рр.), *3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ*, № 2, с. 255–265.
- Войналович, В., 2005. *Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940 – 1960-х років: політологічний дискурс*: [монографія]; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж., Київ: Світогляд, 741 с.
- Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. р – 195, оп. 1, spr. 18, на 72 ark.
- ДАЗО, ф. р – 195, оп. 1, spr. 40, на 168 ark.
- ДАЗО, ф. р – 195, оп. 5, spr. 37, на 189 ark.
- ДАЗО, ф. р – 195, оп. 6, spr. 33, на 146 ark.
- ДАЗО, ф. р – 195, оп. 7, spr. 36, на 154 ark.
- ДАЗО, ф. р – 195, оп. 8, spr. 25, на 187 ark.
- ДАЗО, ф. р – 195, оп. 10, spr. 19, на 166 ark.
- Делеган, М., 1996. Документи Державного архіву Закарпатської області про переслідування сектантів-єговістів у 1947–1953 рр., *3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*, №1, с. 419–427.
- Довганич, О., Хланта, О., 1999. *У жорнах сталінських репресій: з історії ліквідації греко-католицької церкви та її возз'єднання з РПЦ, переслідування інших релігійних громад у 40 – 50-х рр. XX ст.*, Ужгород: Гражда, 128 с.
- Лешко, О., 2012. Протестантські громади Закарпаття у 30-х – 40-х рр. XX ст., *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: Історично-релігійні студії*, випуск 1., Ужгород: Вид-во “Говерла”, с. 70–94.
- Посилення політичних репресій проти мешканців Закарпаття на завершальному етапі його радянзації. 1947 – 1953 рр.*, 2016. Збірник архівних документів і матеріалів. Упоряд. О. Корсун; ред. Б. Кушнір; Ужгород “Карпати”, 744 с. іл.

References

- Berezhko, K., 2011. *Peresliduvannia svidkiv Yehovy v pisliavoienniy period (1945 – 1951 rr.)* [Pursuit of Jehovah's Witnesses in a Post-War Period (1945 – 1951)], *Z arkhiviv VUCHK, HPU, NKVD, KHB*, № 2, s. 255–265. (in Ukrainian).
- Voinalovych, V., 2005. *Partiino-derzhavna polityka shchodo relihii ta relihiinykh instytutiv v Ukraini 1940 – 1960-kh rokiv: politolohichnyi dyskurs* [Party-state Politics toward Religion and religious Institutions in Ukraine within 1940 – 1960-s: the political Dyskurs: [monohrafiia]; NAN Ukrainy, In-t polit. i etnonats. doslidzh., Kyiv: Svitohliad, 741 s. (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti (DAZO) [State Archives of the Transcarpathian Region], f. r – 195, op. 1, spr. 18, na 72 ark.
- DAZO, f. r – 195, op. 1, spr. 40, na 168 ark.
- DAZO, f. r – 195, op. 5, spr. 37, na 189 ark.
- DAZO, f. r – 195, op. 6, spr. 33, na 146 ark.
- DAZO, f. r – 195, op. 7, spr. 36, na 154 ark.
- DAZO, f. r – 195, op. 8, spr. 25, na 187 ark.

- DAZO, f. r – 195, op. 10, spr. 19, na 166 ark.
- Delehan, M., 1996. Dokumenty Derzhavnoho arkhivu Zakarpatskoi oblasti pro peresliduvannia sektantiv-ievovistiv u 1947 – 1953 pp. [Documents of the State Archives of the Transcarpathian Region on the persecution of Jehovah's Witnesses in 1947 – 1953], *Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB*, №1, s. 419–427. (in Ukrainian).
- Dovhanych, O., Khlanta, O., 1999. *U zhornakh stalinskykh represii: z istorii likvidatsii hreko-katolytskoi tserkvy ta yii vozziednannia z RPTs, peresliduvannia inshykh relihiinykh hromad u 40 – 50-kh rr. XX st.* [In the millstones of Stalinist repressions: from the history of the liquidation of the Greek Catholic Church and its reunification with the Russian Orthodox Church, the persecution of other religious communities in the 40s and 50s of the 20th century], Uzhhorod: Hrazhda, 128 s. (in Ukrainian).
- Leshko, O., 2012. Protestantski hromady Zakarpattia u 30-kh – 40-kh rr. XX st. [Protestant communities of Transcarpathia in the 1930s and 1940s.], *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Istorychno-relihiini studii*, випуск 1, Uzhhorod: Vyd-vo "Hoverla", s. 70–94. (in Ukrainian).
- Posylennia politychnykh represii proty meshkantsiv Zakarpattia na zavershalnomu etapi yoho radianizatsii. 1947 – 1953 rr.* [Intensification of political repressions against the inhabitants of Transcarpathia at the final stage of its Sovietization. 1947 – 1953], 2016. Zbirnyk arkhivnykh dokumentiv i materialiv. Uporiad. O. Korsun; red. B. Kushnir; Uzhhorod "Karpaty", 744 s. il. (in Ukrainian).

Yurii Danylets

Candidate of History, Docent; Docent of the Department of the Archaeology, Ethnology and Cultural Studies,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

ACTIVITIES OF THE COMMUNITIES OF JEHOVAH'S WITNESSES IN THE REPORTS OF THE AUTHORIZED REPRESENTATIVE OF THE COUNCIL FOR THE AFFAIRS OF RELIGIOUS CULTS IN THE TRANSCARPATHIAN REGION (1946 – 1953)

The article, based on the reports of the Commissioner of the Council for Religious Cults in the Transcarpathian region, examines the activities of Jehovah's Witnesses communities during the Stalinist totalitarian regime. The processed documents are stored in the funds of the State Archive of the Transcarpathian region and have mostly remained unnoticed by researchers. From Kyiv and Moscow, the regional Commissioner of the Council was tasked with a detailed study of Jehovah's Witnesses and the maximum restriction of their activities. A chronological analysis of the documents indicates that Soviet officials responsible for religion and cults were superficially familiar with the specifics of the region, did not have information about the number of Jehovah's Witnesses communities, and were not familiar with the specifics of the cult and the periodization of the emergence of this movement in the region. The Commissioner tried to identify the number of believers in settlements, places of prayer meetings, attitudes towards passportization, collectivization, and tax payment. The reports state that Jehovah's Witnesses did not want to participate in the activities of the Soviet government, ignored the elections, opposed military service, and forbade children from attending school. The author managed to uncover the facts that the commissioner passed on the information he had discovered about Jehovah's Witnesses to the bodies of the Ministry of State Security, which used the materials for repression and exile of activists and ordinary believers. The intensification of the study of Jehovah's Witnesses by regional commissioners coincided with the holding of elections to the union and local authorities. In addition to repressions, lectures were held among Jehovah's Witnesses, and attempts were made to involve them in cultural and mass work. The article provides information that Jehovah's Witnesses began to use secret apartments for meetings, adapted to the pressure of the Soviet system, and agreed to minor compromises with their conscience for the survival and preservation of their communities.

Keywords: Jehovah's Witnesses, Transcarpathia, reports, Council for Religious Cults, persecution, policy

Надійшла до редакції / Received: 02.04.2025

Схвалено до друку / Accepted: 07.05.2025